



Patricia Faasse, ***Een beetje opstandigheid. Johanna Westerdijk, de eerste vrouwelijke hoogleraar van Nederland*** (Amsterdam, Antwerpen: Atlas Contact, 2012, 354 pp., ISBN 978 90 254 3944 6).

De openingszinnen van deze biografie van de eerste vrouwelijke hoogleraar van Nederland lijken veeleer het begin van een spannende roman dan van een doorwrocht wetenschappelijk werk. Eén vraag staat centraal in de proloog, waarmee de auteur meteen de volle aandacht van de lezer vastgrijpt: wat zou Johanna Westerdijk liever anders hebben gedaan tijdens de oorlog, in haar functies van buitengewoon hoogleraar aan de universiteiten van Utrecht en Amsterdam en directrice van het Phytopathologisch Laboratorium Willie Commelin Scholten en het Centraal Bureau voor Schimmelcultures? De overtuiging dat een antwoord onmogelijk is ‘zonder verder terug te gaan dan die vijf trieste oorlogsjaren’, vormt zo de boeiende aanleiding voor Westerdijks levensverhaal. Door het hele boek heen slaagt de auteur erin deze schrijfstijl vast te houden: vragen opwerpen bij de lezer (en hem zo bij het verhaal betrokken houden) en deze op gezette tijdstippen ook beantwoorden; bijvoorbeeld naar de seksuele geaardheid van het hoofdpersonage, of hoe de uitnodiging in 1905 om directrice te worden van het laboratorium voor plantenziekten uit de lucht kwam vallen – dankzij bemiddeling van Hugo de Vries en ondanks de moeilijke relatie tussen beiden tijdens haar studies – of wat Westerdijk nu eigenlijk heeft bijgedragen aan de wetenschap? Soms waren kruisverwijzingen misschien wel op hun plaats geweest, al was het maar om de lezer gerust te stellen dat zijn vragen verderop wel beantwoord zouden worden.

Een tweede kracht van het boek is het unieke bronnenmateriaal. Met behulp van schoolopstellen, herinneringen van oud-klasgenootjes, haar dagboek en een poëziealbum wordt in het eerste hoofdstuk een vrolijke, onbezonnen kindertijd van een Amsterdams burgermeisje tot leven gewekt. In het tweede en derde hoofdstuk zijn het vooral brieven aan haar boezemvriendin die een beeld verschaffen van haar bezigheden én van haar gevoelens tijdens haar studies in Amsterdam, München en Zürich. En zo gaat het voort. Als intermezzo wordt een lang gedicht van studenten naar aanleiding van haar benoeming tot eerste vrouwelijke (buitengewoon) hoogleraar van Nederland (in Utrecht) ingevoegd. Een brief van één van haar promovendi, die ze zoals vaak gebeurde aan een baan heeft geholpen, biedt een heel open portret van Westerdijk als hoogleraar tijdens haar rondreis in Zuid-Afrika. En de zoektocht naar in welke mate Westerdijk joodse

vrienden zou hebben geholpen tijdens de oorlog wordt afgerond met onverwachte interviews en persoonlijke documenten met en van onder meer oud-studenten.

Een indringend en soms bijna intiem inzicht in het reilen en zeilen van een vroeg-twintigste-eeuwse hoogleraar is dan ook de grote verdienste van het boek. Haar levensmotto ‘Werken en feesten vormt schoone geesten’, gebeiteld boven de deur van het laboratorium dat vanaf 1920 was gehuisvest in de Villa Java in Baarn, komt op een overtuigende wijze tot leven door de aandacht voor zowel haar eigen wetenschappelijk werk als dat van haar promovendi en collega’s, maar ook voor de vormen van persoonlijke ontwikkeling en ontspanning in het laboratorium (en bij Westerdijk soms ontsnapping in de muziek) en voor haar ideeën, opvattingen en twijfels. Eén van haar vaststaande overtuigingen was de strikte scheiding tussen wetenschap en politiek. De wetenschap stond boven alles en was politiek neutraal. ‘Antisemitische sentimenten waren haar net zo vreemd als de gangbare mening dat alle Duitsers “fout” waren’, wat haar later wel verweten is. Dat het hierbij gaat om een (ongetrouwde) vrouwelijke hoogleraar doet eigenlijk nauwelijks ter zake. Weliswaar was Westerdijk zich terdege bewust van de beperkingen die haar door haar sekse waren opgelegd, maar voortdurend heeft ze getracht hieraan te ontsnappen. Vrouwen mochten zich in haar ogen niet laten knechten en moesten voor hun zelfstandigheid opkomen.

Het boek biedt op die manier inderdaad ‘een verrassende inkijk in het leven van een buitengewone vrouw’, zoals aangekondigd op de achterflap, maar de beloofde ‘inkijk in de wetenschappelijke wereld van het interbellum’ blijft iets beperkter. De context van bijvoorbeeld het indrukwekkend aantal Russische studentes in Zürich omstreeks 1900, de toenemende interesse voor de natuur in het onderwijs, de opkomst van de experimentele wetenschap, de conflictueuze opvolging van De Vries als hoogleraar plantkunde in Amsterdam en het belang van de ontwikkeling van penicilline in de afloop van de Tweede Wereldoorlog wordt wel aangeraakt, maar niet verder uitgewerkt dan noodzakelijk. De auteur realiseert hierbij een mooi, maar wankel evenwicht. Enerzijds getuigt ze van haar grote belezenheid zonder hiermee te koop te willen lopen, maar anderzijds lijkt de biografische focus af en toe ook iets te dominant. De kadering van Westerdijks keuze om verder te studeren in Duitsland in de algemene tijdsgeest en de achtergrond van Afrikaner nationalisme, worden als bekend verondersteld. Enigszins gelijkaardig beperkt de situering in de bestaande historiografie zich tot de vaststelling van het ontbreken van een volwaardige biografie. Er wordt geen aansluiting gezocht met subdisciplines als de universiteits- of wetenschapsgeschiedenis en de lezer blijft ietwat in het ongewisse over hoe deze studie zich verhoudt tot voorafgaand onderzoek, Faasses eigen geschiedenis van het Phytopathologisch Laboratorium Willie Commelin Scholten inclusief.

De werking van het laboratorium en de unieke combinatie van én universitair (door Westerdijks positie aan de universiteiten van Utrecht en Amsterdam) én plantenziektkundig (door de aanwezigheid van het laboratorium) én mycologisch (door de aanwezigheid van de geleidelijk wereldvermaarde schimmelcollectie) onderricht komt

het best tot uiting in het ronduit spannende hoofdstuk over de zoektocht naar de oorzaak van en remedie voor de Nederlandse iepenziekte. Het biedt een prachtig inzicht in hoe wetenschap in zijn werk ging en de conflicten die hiermee gepaard gingen, met de these vanuit Baarn (zijnde de ontdekking van een nieuwe schimmel), de antithese vanuit de (concurrerende) Phytopathologische Dienst in Wageningen (zijnde de nadruk op het belang van uitwendige invloeden) en tenslotte de synthese (zijnde de combinatie van zwam en iepenspintkever), die werd bereikt door een samenwerking tussen beide instellingen. Dit en ander uitgevoerd onderzoek getuigt ook van de toenemende internationale oriëntering van de werkzaamheden in Baarn en de figuur van Westerdijk zelf, onder meer in de richting van Nederlands-Indië, waar Westerdijk enige tijd had doorgebracht, net als de meeste van haar collega-biologen in die periode.

Enkel de keuze van de illustraties lijkt hierbij soms een gemiste kans. Het belang van het onderzoek naar de iepenziekte wordt aangetoond door te wijzen op de manier waarop de iep 'het karakteristieke Nederlandse landschap aan de Zeeuwse dijken en langs de Hollandse groene weiden de charme verleent die het tot ver in het buitenland beroemd heeft gemaakt'. Een illustratie van dit typische landschap had, mijns inziens, de argumentatie nog meer kracht kunnen bijzetten. Het vormt tegelijkertijd ook een voorbeeld van hoezeer het boek zich richt tot een exclusief Nederlands publiek. Maar ook op andere plaatsen had een besproken schilderij, foto of ansichtkaart gerust een zoveelste portret van het hoofdpersonage mogen vervangen. Nochtans doet deze kleine kanttekening niets af aan de indrukwekkende wijze waarop deze studie inzicht verschaft in Westerdijks (ook letterlijk) indrukwekkende verschijning.

Pieter Dhondt, University of Eastern Finland